

Ar Antano Vienuolio „Viešnia iš šiaurės“ melodraminis romanas?

RIMANTAS SKEIVYS

Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, Antakalnio g. 6, LT-10308 Vilnius

El. paštas: rimain@litr.lt

XX a. 4-ajame dešimtmetyje išryškėjo Antano Vienuolio pastangos atnaujinti kūrybą, perimti Vakarų Europos literatūrą patirtį. Romanas „Viešnia iš šiaurės“ (1933) – melodraminio romano lietuvių literatūroje pavyzdys. Jam būdinga realizmo ir sentimentalizmo derinimas, kontrastinga fabula, racionalių refleksijos stoka. Taurių dvasinių vertybių teigimas, pasakojimo sugestyvumas nustelbia kai kuriuos poetikos trūkumus.

Raktažodžiai: lietuvių literatūra, Antanas Vienuolis, melodraminis romanas

ANTANO VIENUOLIO KŪRYBOS VERTINIMAS

Antanas Vienuolis – vienas produktyviausių lietuvių rašytojų. Jo kūryba – ištisas poetinis XX a. I pusės lietuviškosios tikrovės kontinentas. Nors daugelį dešimtmečių politinės sąlygos Lietuvoje nebuvo palankios objektyviam ir visaverčiui literatūros paveldo tyrimui, ideologinės konjunktyros nuolat blaškyti į šalis literatūrologai yra nubrėžę aiškias skiriamąsias šio kontinento semantinės konfigūracijos linijas, tačiau smulkesnis reikšmių žemėlapis liko nesudarytas.

Šalia Janinos Žekaitės daugiausia yra nuveikęs Juozas Stonys, dar 1966 m. išleidęs tais laikais drąsą ir iki šiol aktualią monografiją „A. Vienuolio realizmo problemos“. Šių literatūrologų išvadas vėliau papildė Vytauto Vanago, Alberto Zalatoriaus, Vytauto Kubiliaus apibendrinimai ir įžvalgos.

Vienuoliada gausi darbų, bet vis dėlto jai akivaizdžiai stinga vieningo vertinimo, pilnumo, sistemos, naujų požiūrių ir interpretacijų.

Jaunoji nepriklausomybę atkūrusios Lietuvos literatūrologų karta yra sutelkusi dėmesį moderniosios literatūrologijos koncepcijas ir metodus. Požiūris į rašytojo kūrybą kaip į žodžio meno tradicijos raidą, implikuojančią savitos meninės patirties klostymąsi, yra nustumtas į literatūrologinių tyrimų periferiją, menkai toleruojamas arba apskritai pamirštas. Antano Vienuolio 125-ųjų gimimo metinių sukaktis – puikus akstinas susimąstyti dėl apleisto lietuvių literatūros klasikų kūrybos tyrimo ir kartu paskatinimas bandyti bent iš dalies užpildyti žiojinčias žinojimo spragas.

Vienuolio kūrybos vertinimuose nesunku įžvelgti susiklosčiusią schemą. Aukščiausia viršūne laikomi 1905–1917 m., t. y. prieš Pirmąjį pasaulinį karą, parašyti apsakymai ir legendos. Kita viršūnė – 1922–1925 m. apysakos „Inteligentų palata“ ir „Vėžys“. Mažiau pavykusių pripažįstamas tuo pačiu laikotarpiu išleistas romanas „Prieš dieną“, nors skiriamas prie sėkmingųjų. Ketvirtasis dešimtmetis perbraukiamas kaip Vienuolio kūrybinių

nesėkmių metas. Ypač negatyviai vertinami šiuo metu parašyti romanai „Viešnia iš šiaurės“ (1933) ir „Ministeris“ (1935). Dėl įtaigaus istorinės praeities aktualizavimo daroma išimtis romanui „Kryžkelės“ (1932). Kaip kūrybos laisvės prievartavimo sovietinės okupacijos metais pavyzdys po Lietuvos nepriklausomybės atkūrimo nurodomas 1949–1952 m. parašytas romanas „Puodžiūnkiemis“. Po to šauna aukštyn kita meninės sėkmės viršūnė – 1957 m. išleistas memuarinių apsakymų rinkinys „Iš mano atsiminimų“.

Žvelgiant apibendrintai, tokia vertinimo schema neatrodo pernelyg iškreipta, jos įtaką galima justi ir sovietinės ideologijos poveikio išvengusių išeivijos literatūrologų, pvz., Antano Vaičiulaičio¹, Rimvydo Šilbajorio², kritikos darbuose, nors motyvacija skirtinga. Kelia abejonių atskirų laikotarpių kūrybos, pirmiausia 4-ojo dešimtmečio kūrinių, vertinimas.

Šitai sietina su Sovietų Sąjungos požiūriu į Lietuvos bei kitų Baltijos šalių nepriklausomybę. 1920–1921 m. pripažinusi Baltijos šalis nepriklausomomis valstybėmis, faktiškai Sovietų Sąjunga traktavo tai kaip laikiną reiškinį, kaip taktinį pasaulinės proletariato revoliucijos, kurios šūkais buvo maskuojama ir pateisinama imperialistinė ekspansija, atsitraukimą. Taip galima paaiškinti principinį reikalavimą ideologiniams darbuotojams, kuriais sovietmečiu be išimties laikyti ir humanitarai, išryškinti ir teigiamai vertinti Lietuvos bei kitų Baltijos šalių nepriklausomybę silpninančius veiksnius ir atvirksčiai – nutylėti arba negatyviai, kaip reakingus ir antiliaudiškus, vertinti tuos, kurie reikė nepriklausomybės sėkmę, liudijo pažangą, gerovės kilimą.

Sovietmečio literatūrologija, priversta taikytis prie komunistų partijos nuostatų ir direktyvų, geriausiai skelbė socialinio criticizmo persmelktus Vienuolio kūrinius. Abejonių nekyla tais atvejais, kai socialinis criticizmas išreikštas su adekvacia menine jėga. O jei tokios pusiausvyros nėra? Romanas „Prieš dieną“, išryškinantis pirmaisiais Lietuvos nepriklausomybės metais suklestėjusią korupciją, grobuonišką asocialių piliečių egoizmą ir savanaudiškumą, nors meniniu atžvilgiu nėra pakankamai išbaigtas, sovietmečiu buvo labiau vertinamas ir populiarinamas negu, tarkime, tuo pačiu atžvilgiu kur kas vientisesnės ir sugestyvesnės apsakos „Inteligentų palata“ ar „Vėžys“.

NEPATOGUS ROMANAS

Vienuolio romaną „Viešnia iš šiaurės“ skaitytojai sutiko palankiai³. Jį mielai skaitė ir suaugusieji, ir jaunimas. Daug santūriau, išlaikydama pagarbą garsiam rašytojui, romaną vertino kritika.

„Vienuolis yra iškilęs į pirmąsias mūsų beletristų eiles, jo raštai mielai skaitomi“; „Viešnios iš šiaurės“ fabula „sumaningai ir įtikinamai pinama“, bet „personažai, išskyrus vyriausiąją – Aldutę, atrodo gan blankūs, šešėliški“; „Romano stilius, kaip aplamai visų Vienuolio kūrinių, gyvas, sklandus, vaizdingas. Po knygą išbarstyta daug gražių aprašymų“, – rašė „Vairo“ recenzentas Edvardas Viskanta⁴.

Griežtesnis buvo Juozas Ambrazevičius. Romane papasakotą Aldonos Tijūnaitės istoriją kritikas sieja su Vienuolio mėgstama Lietuvos bajorijos nykimo tema. Rašytojas

¹ A. Včl. [Antanas Vaičiulaitis – R. S.], Vienuolis-Žukauskas Antanas, *Lietuvių enciklopedija*, Boston, 1966, t. 34, p. 22–28.

² R. Šilbajoris, *A Short History of Lithuanian Literature*, [V.]: Baltos lankos, 2002, p. 55–58.

³ R. Šaltenis, *A. Vienuolio gyvenimo pėdsakais*, V.: Vaga, 1982, p. 168.

⁴ J. Vikis [Edvardas Viskanta, žr.: *Lietuviškieji slapyvardžiai*, Autoriai, V., LNMMB, 2004, t. 1, p. 625], A. Vienuolio Raštai, t. VII, *Viešnia iš šiaurės*, I dalis, K., 1933, *Vairas*, 1933, Nr. 9, p. 126–128.

pabrėžias naujosios Lietuvos jėgą ir optimizmą, tad romaną „visai priimtinas“, tačiau vaizdavimo būdas kaip filmuojant – „vaizduojama viskas iš eilės, nėra akcento, atrankos.“ Tarp daugybės personažų, kurių dalis dėl gausumo ir neryškumo „išskrinta iš atminties“, stipriausias esąs tėvas Bernardinas, tai – „gyvas žmogus“⁵. Kadangi tėvas Bernardinas yra epizodinis personažas, nurodžius jį geriausiu, nesunku suprasti, jog visi kiti neįspūdingi.

Pats Vienuolis „Viešnią iš šiaurės“ laikė pavykusių kūriniumi. Šitas veikalas „<...> arba duos man gerą vardą, arba jį visi išpeiks šiandien, o ryt poryt ar už kelių ar keliolikos metų, kuomet manęs gal jau nebebus, tinkamai įvertins, nes rašau jį atsidėjęs, įsivaizduodamas ir dažnai pats verkdamas“, – rašė jis iš Italijos žmonai, bandydamas atspėti romano ateitį⁶.

Vienuolio kūrybos tyrėjai romanui „Viešnia iš šiaurės“ dėmesio yra skyrę nedaug. Dažniausiai tenkinamasi negatyviu konstatuojamojo pobūdžio vertinimu be jokių argumentų.

Daugiausia į romaną įsigilinusio J. Stonio nuomonė nevienareikšmė. Jis pripažįsta, jog romano meninis lygis žemas, temos traktavimo maniera tolima geriausiems Vienuolio kūriniams. Romanas esąs sentimentalus, kenkia perdėtas jausmingumas, vaizdų sekumas, bendras minties ir jausmo naivumas⁷. Kita vertus, J. Stonys teigia, jog vertinant „Viešnią iš šiaurės“ „atskirai kaip meninę visumą, kaip tam tikrą stilistinę vienybę“ ne itin ką galima romanui prikišti, „rašytojo pasirinktoje meninėje plotmėje kokių nors vidinių prieštaravimų, disonansų, galima sakyti, beveik nėra“⁸. Romanas esąs realistinis, nors tas realizmas ir paviršutiniškas. Vyrauja šviesios spalvos, reiškiami daug gerų jausmų, minčių, poelgių, siekimų⁹. Kur kas nepalankiau J. Stonys atsiliepia apie „Ministerį“ – kitą 4-ajame dešimtmetyje Vienuolio parašytą romaną.

Akivaizdu, jog J. Stonys išvengė kategoriškumo. „Viešnia iš šiaurės“, anot literatūrologo, neprilygsta geriausiems Vienuolio kūriniams, tačiau turi ir gerų savybių.

Teisingumo dėlei reikia pasakyti, jog po 1947 m. Kosto Korsako paskelbto perdėm negatyvaus „Viešnios iš šiaurės“ ir „Ministerio“ vertinimo¹⁰, J. Stonys buvo pirmasis sovietmečio literatūrologas, pabandęs švelninti nuosprendį. Net ir chruščiovinio „atšilimo“ metais, kai pasirodė J. Stonio knyga apie Vienuolio kūrybą, nebuvo galima tikėtis sėkmės be užuolankų reviduojant komunistų partijos autoriteto nuomonę. Toleruotas kitas būdas. Oficialų požiūrį buvo galima „minkštinti“ šalia pripažįstamų iškeliant ir kontroversines ypatybes. Taip buvo stumiami į viešumą komunistinei ideologijai neparankūs kultūros reiškiniai. Vienas barjerų, kurį liuanistinės literatūrologijos puoselėtojas reikėjo įveikti priešinant sovietinės rusų valdžios subtiliai vykdomai lietuviškojo identiteto naikinimo politikai, buvo įmanomai pilnesnis ir tikslesnis literatūros palikimo publikavimas. Į nevienareikšmį „Viešnios iš šiaurės“ vertinimą, pateiktą J. Stonio knygoje, dera žvelgti kaip į pakantumo atmosferos to meto sąlygomis ugdymą.

Lietuvai atgavus laisvę, atėjo laikas persvarstyti, kaip kažkada tikėjosi Vienuolis, romano „Viešnia iš šiaurės“ suvokimą. Ar teisingas įsivyravęs požiūris? Kokia meninė romano

⁵ J. Ambrazevičius, A. Vienuolis: Viešnia iš šiaurės, I ir II dalys, K., 1933, *Židinys*, 1933, Nr. 11, p. 441–443.

⁶ A. Vienuolis, *Raštai*, V.: Vaga, 1988, t. VI, II kn., p. 645.

⁷ J. Stonys, A. *Vienuolio realizmo problemos*, V.: Vaga, 1966, p. 207, 214–215.

⁸ *Ibid.*, p. 208.

⁹ *Ibid.*, p. 214.

¹⁰ K. Korsakas, *Literatūra ir kritika*, V.: VGLL, 1949, p. 188–199.

vertė? Ar „Viešnia iš šiaurės“ gali būti įdomi dabartinei reliatyvizmo, vertybių sumaišties, idealizmo nuopuolio alinamai Lietuvos skaitytojų kartai?

NEŠĖKMĖ AR NAUJOS KŪRYBOS KRYPTIES IEŠKOJIMAS

Svarbiausias priekaištas, kurio pasigavus teigiama, jog Vienuolį 4-ajame dešimtmetyje ištiko kūrybos krizė, – atsitraukimas nuo realizmo.

„<...> po pirmųjų realistinių buržuazinės Lietuvos gyvenimo vaizdų, po kritiško jos santvarkos ir atstovų vaizdavimo, A. Vienuolis vėliau nusileidžia į sentimentalizmą, net į misticizmą, ir nukrypsta nuo aktualių gyvenimo temų į istoriją. Jeigu savo istoriniame romane „Kryžkelės“ A. Vienuolis dar pasireiškia kaip realistas, pirmas mūsų literatūroje nupiešęs Vytautą rūsčiu ir valingu feodaliniu valdovu, tai sentimentalinis, jaunuomenei skirtas romanas „Viešnia iš šiaurės“ ir net okultizmu persunktas, tikrai dekadentinis romanas „Ministeris“ rodo A. Vienuolį tuo metu atitolus nuo realizmo tradicijų, žyminčių geriausius jo kūrinius, nuo tradicijų, būdingų visai jo kūrybos pagrindinei linkmei“¹¹.

Ne poetinio sugestyvumo stoka ar prasilenkimo su tiesa ir natūralumu apraiškos yra šio sovietmečiu nukalto Vienuolio kūrybos vertinimo išeities taškai, o pakitęs požiūris į kūrinį ir jo tikslus.

Jaunus gyvenamojo meto įvykių, nuotaikų, pasaulėžiūros poslinkių fiksuotojas, stebėdamas po Pirmojo pasaulinio karo susikūrusios nepriklausomos Lietuvos būtį, Vienuolis anksti pajuto poreikį atnaujinti savo kūrybos tematiką, personažų tipus, poetinio pasakojimo techniką. Lietuviškoji tikrovė iki Pirmojo pasaulinio karo ir po jo buvo dvi skirtingos sociopsichologinio sąmoningumo erdvės. Skyrėsi reikalaujantys sprendimo visuomeninio gyvenimo uždaviniai, tautinio identiteto raiška, idealai, pavojai. Ketvirtą dešimtmečio Vienuolio kūryba – atsigrūžimo į europines literatūros tradicijas, naujų aktualių žodžio meno modelių ir struktūrų paieškos bei įvaldymo metas.

Ne visada atsinaujinimo pastangas lydi sėkmė. Radikalus estetinių nuostatų kitimas, sąlygojantis žanro, poetikos, pasakojimo technikos transformacijas, slepia riziką susidurti su dalykais, kuriems turima poetinės raiškos patirtis gali būti nepakankama, bet tokios situacijos jokiū būdu negalima riboti realizmo – nerealizmo ar kurios nors kitos opozicijos, kaip meniškumo sąlygos, priešprieša.

Gilinantį į Vienuolio romaną „Viešnia iš šiaurės“ pirmiausia būtina išsiaiškinti, kokia žanrinė šio romano specifika, kuriam romanų tipui jis priskirtinas, ko siekiama šiuo romanu?

„Viešnią iš šiaurės“ nėra paprasta klasifikuoti, tai netipiškas romanas. Romaną pasitikusiose recenzijose vyrauja žanro apibrėžimų sumaištis: kūrinys vadinamas „pusiau nuotykiiniu, pusiau psichologiniu romanu“¹², „vyresniojo amžiaus jaunimo romanu“¹³, „romanu iš vaikų gyvenimo“¹⁴.

J. Stonys vengia apibūdinti „Viešnios iš šiaurės“ žanrą, vadina tiesiog „romanu“. J. Žekaitė studijoje „Lietuvių romanas“ šio kūrinio apskritai nemini. Algis Kalėda monografijoje „Romano struktūros matmenys“ tenkinasi trumpa pastaba, jog romanas artimas

¹¹ Ibid., p. 197–198.

¹² J. Vikis, A. Vienuolio Raštai, t. VII, Viešnia iš šiaurės, I d., p. 127.

¹³ E. Radzikauskas, Mūsų beletristika šiandien, *Naujoji Romuva*, 1935, Nr. 3, p. 55.

¹⁴ J. G. [Antanas Miškinis, žr.: *Lietuviškieji slapyvardžiai*, Autoriai, t. 1, p. 187], A. Vienuolis, Raštai, t. VII, „Viešnia iš šiaurės“, Romanas, I dalis, Kaunas, Sakalo b-vė, 1933 m., 338 p., *Šviesos keliai*, 1933, Nr. 8, p. 509.

vokiečių „auklėjimo romano“ (*Bildungsroman, Entwicklungsroman, Erziehungsroman*) tipui, ir tai grindžiama biografine fabula, būdinga šio tipo romanams¹⁵.

Lyginant „Viešnią iš šiaurės“ su panašaus pobūdžio kūriniams kitų Europos tautų literatūrose, sunku atsispirti lyginimo sąlygojamai sugestijai vadinti šį kūrinių *melodraminiu romanu* – pirmuoju sėkmingu šio romano pavyzdžiu lietuvių literatūroje. Tai įtaigus, jautriai parašytas, daugeliu atžvilgių novatoriškas romanas, natūraliai sujungiantis realizmą ir sentimentalizmą, poetizuojantis taurias moralines lietuviškos prigimties, gebančios nepalūžti net pačiam likimui persekiojant, savybes.

K. Korsakas romaną laikė sentimentaliu¹⁶. Šiuo atžvilgiu jam pritaria ir J. Stonys. „Sentimentalumas, visada buvęs viena iš pavojingiausių A. Vienuolio stiliaus tendencijų, romane peržengia visas realistinio stiliaus ribas. „Viešnia iš šiaurės“ – A. Vienuolio stiliaus sentimentalumo ir jausmingumo viršūnė“¹⁷.

Kaip vertintinas priekaištas dėl sentimentalumo? Jei romano siekiniu laikomas mimitinis realios tikrovės atvaizdavimas – be abejo, perdėtas jausmingumas tampa kliuviniu, objektyvų pasakojimą stumiančiu į subjektyvias interpretacijas, neveiksnių graudėnimašį, fragmentavimą. Bet jei ne pasakojamos istorijos realizmas yra svarbiausias siekinys?

Jei rašytojui rūpi nebe socialinių aplinkybių sąlygoto veikėjo ydingumo eksponavimas ir kritika, bet jis kreipia žvilgsnį kitur – siekia išryškinti šviesuosius žmogaus prigimties pradus, argi tokiu atveju jis nusižengia kūrinio meniniam sugestyvumui? Savaiame suprantama, būtų nuostabu, jei pastangą lydėtų saikas, harmoninga jausmo ir būties stabilumo pojūčio pusiausvyra, bet negalima teigti rašytoją patiriant krizę, jei, pasukus naują kūrybos kryptimi, trokštamą siekinį pavyksta tik iš dalies įgyvendinti.

Kritikų pasisakymuose apie „Viešnią iš šiaurės“ šalia sąvokos „sentimentalumas“ pasitaiko ir sąvoka „melodraminis“. J. Ambrazevičius Aldonos Tijūnaitytės istoriją vadina „melodramiška“¹⁸.

J. Stonys rašo, jog Vienuolis „atkakliai renkasi melodramiškas scenas“, išnaudoja jas „veikėjų ašarojimui, graudėnimuisi pavaizduoti, skaitytojo jausmams sujudinti“¹⁹.

Sentimentalumas ir melodramiškumas – to paties lizdo paukščiai, tik antroji sąvoka sudėtingesnė, pirmiausia implikuoja estetinę ir tik po to psichologinę konotaciją.

Literatūros žinynai „melodrama“ vadina draminių kūrinių, kuriam būdinga ryški gėrio ir blogio priešprieša, sentimentalumas, dinamiška, kupina efektingų posūkių fabula, įvykių ir situacijų supaprastinimas²⁰. XVIII a. melodramos tarpo Italijoje ir Prancūzijoje, iš šių šalių paplito po visą pasaulį, anksti pasiekė ir Lietuvą, buvo mėgstamos statyti Lietuvos didikų ir bajorų dvarų teatruose²¹, Viešajame Vilniaus teatre²².

Turtingomis žodžio meno tradicijomis pasižymintiose anglų, prancūzų, vokiečių, lenkų literatūrose melodramiškumas kaip estetinis reiškinys netruko persikelti į prozą, be to, paplito taip plačiai, jog melodraminis romanas tapo charakteringa XIX a. literatūros forma,

¹⁵ K. Kalėda, *Romano struktūros matmenys*, V.: LLTI, 1996, p. 57.

¹⁶ K. Korsakas, op. cit., p. 198.

¹⁷ J. Stonys, op. cit., p. 214.

¹⁸ J. Ambrazevičius, A. Vienuolis: Viešnia iš šiaurės, I ir II dalys, p. 441.

¹⁹ J. Stonys, op. cit., p. 214.

²⁰ *Lietuvių literatūros enciklopedija*, V.: LLTI, 2001, p. 322; *Wielka Encyklopedia Powszechna*, W.: PWN, 1966, t. 7, p. 197–198.

²¹ V. Bakutytė, *Melodrama Vilniuje XIX a. pradžioje, Lietuvos kultūros tyrinėjimai*, 1996, t. 2, p. 192.

²² A. Martišiūtė, *Pirmasis lietuvių dramaturgijos šimtmetis*, V.: LLTI, 2006, p. 31–38.

estetinio mentaliteto apraiška. Kaip būdingus pavyzdžius galima nurodyti ir į lietuvių kalbą išverstus anglų rašytojų seserų Charlotte ir Emily Bronte romanus, amerikietės Harriet Beecher-Stowe romaną „Dėdės Tomo trobelė“, šveicaro Gottfriedo Kellerio noveles, prancūzo Hectoro Malot romaną „Be šeimos“, italo Edmondo de Amicis romaną „Širdis“.

Terminų „melodrama“, „melodraminis“ reikšmė nuolat tikslinama. Literatūrologas Chrisas Baldickas modernią termino „melodrama“ reikšmę apibrėžia kaip „emocingai pabrėžtą taurios nekaltybės ir intrigantiško niekšingumo konfliktą, pasireiškiantį kupinoje įtampos fabuloje“²³. Labiausiai melodramiškas išplėtotas XVIII–XIX a. dramaturgijoje, tačiau Ch. Baldickas pažymi, jog ši estetinė kokybė sėkmingai prigijo ir prozos kūriniuose. Jo nuomone, Charleso Dickenso romanai apibūdintini kaip melodraminiai²⁴.

MELODRAMINIAI „VIEŠNIOŠ IŠ ŠIAURĖS“ BRUOŽAI

Skaitant „Viešnią iš šiaurės“ sunku pasakyti, kuriuo momentu pasakojamos istorijos tikroviškumas ima tirpti, tolti slėpdamasis po pasakotojo jausmų sklaidą. Sentimentalų gaudulį, kuris lydi Aldonos ir jos tėvo Tijūnaičių bejėgiškumą vienos paskui kitą griūvančių nelaimių akivaizdoje, dar galima laikyti įgimto jausmingumo, būdingo Vienuolio vaizduotei, apraiška, tačiau tas jausmingumas virsta melodraminiu tada, kai pasakojant pabrėžiama kontrastiška veikėjų moralinio taurumo ir gyvenimo neteisingumo, kurį veikėjams tenka patirti, priešprieša. Melancholija ir dramatiškumas sumišę Aleksandro Tijūnaičio pastangose užgriuvusių nepriteklių sąlygomis neleisti dukrai pamiršti tėvynės, vaikiškame našlaite tapusios Aldonos ryžte, viską pametus, keliauti į Lietuvą, gerų ir blogų žmonių valios susidūrimuose, lemiančiuose Aldonos gyvenimo posūkius, vilties, kad pilkas dienų tekėjimas nėra beprasmiškas, kad žada laimę ateityje, plevenime.

Sentimentaliai idealizuotas į tolimą šalį nuklydusios lietuvaitei priešinimasis egzistencijos beprasmybei, emfatinė taurios prigimties poetizacija yra giluminė, neiškart įžvelgiama romano „Viešnia iš šiaurės“ melodramiškumo versmė. Bet būtent ji paveikia kūrinio struktūrą, priverčia pasakojimą pasipuošti melodraminiais pertempimais ir efektais. Labiausiai šis poveikis atsidendgia romano naratyvo šerdį sudarančioje istorijoje, kurią varantis į priekį konfliktas daugeliu ypatybių atitinka Ch. Baldwicko aptartąjį cituotame melodramos apibrėžime.

Istorija, kurią Vienuolis pasakoja „Viešnioje iš šiaurės“, plėtojasi kaip taurios nekaltybės – Aldonos ir jos tėvo Aleksandro Tijūnaičio charakteriai – ir intrigantiško niekšingumo, kurio funkcija atiduota vykdyti ne kuriam nors personažui, bet aklam, fatališkam nepalankių gyvenimo aplinkybių klostymuisi, kitaip tariant – likimui, grūmimasis, kaip tylus, retai išsakomas žodžiais šių dviejų pradų konfliktavimas.

Kad ir kokių gerų norų, troškimų, siekių būtų kupinos Tijūnaičių prigimtis, kad ir kaip jautrūs, geranoriški jie būtų kitiems žmonėms, objektyvi gyvenimo įvykių ir sąlygų tėkmė spraudžia juos į kampa, lenkia prie žemės, kol abu palūžta – Aleksandras Tijūnaitis žūsta fabulai įgavus pagreitį, o jo dukra – romano pabaigoje. Papasakota istorija galėtų būti tragiška, jei Aldona su tėvu būtų ypatingi, reikšmingus darbus, žygius atliekantys veikėjai. Bet jie yra tik eiliniai žmonės, dėl sveikatos problemų priversti apsigyventi saulėtame pietų krašte. Buities erdvė, kurioje skleidžiasi ir dūžta kuklios jų trokštamos lai-

²³ Ch. Baldick, *The Concise Oxford Dictionary of Literary Terms*, Oxford, New York: Oxford University Press, 1966, p. 131.

²⁴ *Ibid.*, p. 131–132.

mės viltys, yra ribota, perdėm kamerinė. Bejėgiškumas monotoniškoje erdvėje išsilieja gauduliu, sentimentalia egzaltacija. Poetinė raiška, kuriai toli iki tragikos didingumo, tenkinasi kasdieninių rūpesčių ir nelaimių sąlygojamos kančios fiksavimu. Forsuotas emocingumas netrukus tampa įkyrus. Pasiaukojantis tik juodą darbą dirbti sugebančio tėvo atsidavimas dukrai, Pirmojo pasaulinio karo frontų atkirstos Lietuvos jaukumo ir grožio aukštėjimas, mirusios žmonos – Aldonos motinos – atminimo pietetas, kaip ir analogiški kiti jausmai, dėl koncentruotos patetikos darosi nenatūralūs, jie tampa melodraminiai.

Romano visumos mastu melodraminį gėrio ir blogio kontrastą geriausiai liudija fabulos modeliavimas. Kasdienės buities įvykių ir faktų tėkmė artikuliuojama likimo siuščiamomis sėkmėmis ir nelaimėmis. Vyrauja nelaimės.

Kaip plėtojasi fabula?

Palaidojęs Vilniuje žmoną ir pardavęs turtą, agronomas Tijūnaitis su karštai mylima dukrele Aldona patraukia į Italiją, tikėdamasis prie Viduržemio jūros sustiprinti į džiovą linkusią abiejų sveikatą. Maloniai, nestingant kuklių pramogų, slenka laikas. Ramybę suardo prasidėjęs Pirmasis pasaulinis karas. Nutrūksta ryšiai su Lietuva, ima stigti lėšų. Tijūnaičius užgriūva nepritekliai ir nelaimės. Kad kaip nors pragyventų, Tijūnaitis priverstas ieškotis darbo. Verčiasi kaip įmanydamas, tačiau sunkiai susižaloja ir miršta. Penkerių metų Aldutė patenka į pamestinukų prieglaudą.

Nuo šio momento Aldona Tijūnaitytė tampa pagrindine romano veikėja. Prasideda jos kančių ir vargo dienos. Karo sąlygomis prieglauda priversta dalintis vaikų priežiūra su privačiais globėjais, kurie negailestingai juos išnaudoja. Aldutė šeimininkauja, prižiūri vaikus, skalbia, patarnauja plažėje, gano ūkyje gyvulius. Visomis tyromis besiskleidžiančios sąmonės galiomis ji saugo mirusių tėvų ir Lietuvos atminimą, didžiuojasi esanti lietuvaitė, vaizduojama jautri ir gailestinga.

Melodraminiai efektai ypač sugestyvūs tuose epizoduose, kuriuose išryškėja iš rankų į rankas keliaujančios Aldutės neviltingos būsenos, vienvėris ir bejėgiškumas. Tarp tokių epizodų išsiskiria sujaudintos vaizduotės regėjimai naktį kapinėse, mergaitei atėjus išsiverkti prie tėvo kapo, nesąmoninga trauka lankytis vietose, į kurias buvo atsivedęs tėvas, kuriose prabunda ir ima plaukti prieš akis šviesūs prisiminimai.

Melodraminis gėrio ir blogio kontrastingumo efektas stipriausiai pasireiškia fabulai apsivertus ir pradėjus plėtotis priešinga kryptimi. Likimas pagaliau nusišypso Aldonai. Ją įvaikina ir pasiima auginti turtinga italė. Aldonos gyvenimas visiškai pasikeičia. Ji gauna puikų išsilavinimą, patenka į Genujos aukštuomenę, tampa patrauklia, rimtų jaunikų merginama nuotaka.

Dvasinės Aldonos vertybės lieka nepakitusios. Mergina užjaučia vargstančiuosius, suranda įmotei jos tikrąją dukrą. Pelenės, pavirtusios princese, stebuklas skleidžia itin dažnai pasitaikančios melodraminės situacijos – nelaimės su laiminga pabaiga – žavesį. Tačiau ši laimė Vienuolio valia trunka neilgai. Likimas, leidęs Aldonai pamatyti kitokį gyvenimą, netrukus atskleidžia jo efemeriškumą. Atvykusi aplankyti Lietuvos ir pamilusi tokį pat taurų ir gražų jaunuolį, kaip ir ji pati, Aldona suseraga džiova, o grįžusi į antrąją tėvyne tapusią Italiją, skambant Giuseppe's Verdi „Traviatos“ paskutinės scenos melodijoms, miršta.

Jei „Viešnią iš šiaurės“ sudarytų tik šis schematiškai išskleistas melodraminio naratyvo sluoksnis, romanas nebūtų patrauklus skaityti. Laimė, taip nėra. Nors romano pasakojimas iš tiesų nesaikingai išstęstas, pasikartojantis, vietomis paviršutiniškas ir sekus, meninę vertę gelbsti poetinė pasakojamos istorijos pajauta, ypatinga Vienuolio žodžio galia.

VIENUOLIO PASAKOJIMO MAGIJA

Žodžių ryšiai ir deriniai, iš kurių susiklosto Vienuolio stilius, išsamiai aptarti daugelio literatūrologų. Nurodoma ir nuotaikingas, paprastas sakinytis, ir subtilus gamtos konteksto varijavimas, ir gebėjimas tiksliai skirti žodžių reikšmes, taikliai panaudoti jų atspalvius, niuansus, kurti metaforas. Šios savybės – objektyvios Vienuolio stiliaus universalijos, pastebimos visuose rašytojo kūrinuose.

„Viešnios iš šiaurės“ pasakojimo magiją kuria netikėtumas. Elementariose veikėjų gyvenimo situacijose surandama ir išskleidžiama priešprieša – vilčių ir svajonių susidūrimas su jas ribojančiomis sąlygomis ir aplinkybėmis. Vienuolis taip plėtoja pasakojimą, kad kiekvienu momentu neįmanoma numatyti, kur jis pasuks. Tai intriguoja skaitytoją, neleidžia atslūgti jo dėmesiui.

Kita Vienuolio pasakojimo magijos savybė yra susijusi su vertybiškumu. Rašytojas pasakojamasias situacijas intuityviai ir besąlygiškai sieja su objektyviai įvykių eigai gera linkinčia metafizine Apvaizdos valia. Ji yra nematomas tiesioginis Vienuolio pasakojimo dalyvis, iracionali vykimo jungtis, spontaniškas vaizdo pilnatvės formuotojas. Kas benutiktų – veikėjas Vienuolio pasakojime niekada nesijaučia esąs paliktas vienas, jį saugo Aukščiausiojo malonė ir globa. Tai pasireiškia krikščioniškuoju žmonių bendrijos solidarumu, gamtos reiškinių harmonija, žmogaus gebėjimu susitaikyti su savo likimu.

Pasakojimą romane „Viešnia iš šiaurės“ lydi vaizduojamos kančios atjauta ir supratimas. Vienuolis gerbia ir myli žmones tokius, kokie jie yra. Kartais per didelis jautrumas sutrikdo vaizdo proporcijas, virsta perdėtu jausmingumu, tačiau negalima pasakyti, jog jis tampa atgrasus. Priešingai, skaitytoją traukia, skatina užsimiršti paprastų, švelniai raminančių jausmų, kuriais Vienuolis apgaubia pasakojamos istorijos veikėjų išgyvenimus, tėkmę.

Vienuolio romaną „Viešnia iš šiaurės“ ir šiandien malonu skaityti. Ši kūrinį būtina siūlyti jaunimui, sugrubusiems, praradusiems natūralią vertybinę orientaciją sulaukėjusių dabarties mokyklų mokiniams. „Viešnia iš šiaurės“ ugdo solidarumą, jausmų kultūrą, moko pasitikėti gėriu. Vardan šito atleistina romano trūkumai. Talento sugestija pozityvi ir tais atvejais, kai sėkmė dalinė. Vienuolio „Viešnia iš šiaurės“ akivaizdžiai patvirtina šią tiesą.

IŠVADOS

Marksistinis Antano Vienuolio (1882–1957) kūrybos vertinimas, įdiegtas sovietinėje lietuvių literatūros istoriografijoje, yra iškreiptas ir vienpusiškas. Ypač negatyviai, kaip nutolę nuo realizmo principų, vertinami XX a. 4-ajame dešimtmetyje parašyti kūriniai, rodantys Vienuolio pastangas atnaujinti kūrybos tematiką, perimti Europos literatūrų tradicijas ir patirtį. Analizuojant Vienuolio romano „Viešnia iš šiaurės“ (1933) žanrines ypatybes, poetinę semantiką, daroma išvada, jog romaną galima laikyti melodraminio romano pavyzdžiu lietuvių literatūroje. Tai sugestyvus, realizmo ir sentimentalizmo stilistiką derinantis kūrinys, poetizuojantis taurias moralines lietuviškos prigimties savybes. Romano struktūroje išvelgiama melodraminiams romanams būdingas fabulos modelis, kontrastingas gėrio ir blogio supriešinimas, jausmingumo vyravimas. Vienuolio pasakojimo magija, implikuojanti krikščioniškąjį humanizmą, subtilią būties grožio pajautą, paprastą ir įtaigią poetinę raišką, verčia atlaidžiai žvelgti į romano trūkumus – sentimentalumą, iščestą naratyvą, racionalios refleksijos stoką. Nepaisant šito, romanas yra aktualus: ugdo tautų bendrystės suvokimą, solidarumą, jausmų kultūrą, pasitikėjimą gyvenimu, optimistinę pasaulėžiūrą.

RIMANTAS SKEIVYS

Is Antanas Vienuolis's "Viešnia iš šiaurės" (Guest from the North) a melodrama novel?

Summary

In the soviet historiography of Lithuanian literature, the Marxist evaluation of Antanas Vienuolis's (1882–1957) work is strained and jug-handled. A special negative emphasis for deviation from the principles of realism were put on his works written in the 4th decade of the 20th century, which revealed Vienuolis's attempts to renew the topic of his work and take over traditions and experience of European literature. When analysing the genre characteristics and poetic semantics of Vienuolis's "Guest from the North" (1933) they conclude that the novel can be deemed as an example of melodrama novel in Lithuanian literature. This is a suggestive work combining the stylistics of realism and sentimentalism, and poetizing the noble features of Lithuanian nature. The structure of the novel reveals a plot model common to melodrama novels and a black-and-white contraposition of good and evil as well as the mainstream of sentimentality. The magic of Vienuolis's narration, implicating Christian humanism, subtle sensation of beauty, and a simple and forcible poetic expression impel us to treat indulgently the defects of the novel, such as sentimentality, redundancy of narration, and deficit of rational reflection. Despite the latter, the novel is a topical one: it educates perception of nation's community, solidarity among people, the culture of feelings, trust in life, and an optimistic worldview.